

ԱՊՕՐԻՆԻ ԾԱԳՈՒՄ ՈՒՆԵՑՈՂ ԳՈՒՅՔԻ ԲՈՆԱԳԱՆՁՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Հասմիկ Հակոբյան

ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ
hasmik.hakobyan@ysu.am
Orcid - 0000-0002-7014-9164

Ներածություն

ՀՀ իրավական համակարգում 2020 թվականին ներդրվեց առանց մեղադրական դատավճռի ակտիվների բռնազանձման ինստիտուտը, որն ամրագրվեց «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնազանձման մասին» ՀՀ օրենքում (այսուհետ՝ նաև Օրենք): Օրենքի ընդունումից ի վեր՝ 2020 թվականի սեպտեմբերից մինչև 2023 թվականի սեպտեմբերը ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնազանձման գործերով նախաձեռնվել է 419 ուսումնասիրություն¹:

Իրավական այս ինստիտուտի գործադրումն անմիջականորեն ուղղված է անձանց ոչ օրինական եկամուտների և դրանցով ձեռք բերված գույքի բացահայտմանը, այսինքն՝ դիտարկվող իրավանորմերի կիրառման արդյունքում միջամտություն է տեղի ունենում սահմանադրորեն երաշխավորված սեփականության իրավունքին:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ սույն ուսումնասիրության շրջանակներում քննարկման առարկա են դարձել ՀՀ իրավական համակարգում ներդրված ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնազանձման ինստիտուտի սահմանադրաիրավական ասպեկտները՝ կարևորելով սեփականության իրավունքի սահմանափակում նախատեսող կարգավորումների իրավական որոշակիությունն ու կանխատեսելիությունը, ինչպես նաև կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործընթացում կանայականությունների դրսևորման հնարավորությունների բացառումը:

Օրենսդրական կարգավորումները, դրանցում ժամանակ առ ժամանակ կատարվող փոփոխություններն ու այդ կարգավորումների շարքում նոր իրավական ինստիտուտների նախատեսումը հետապնդում են մեկ կարևոր և առանցքային նպատակ՝ առերեսվել առկա մարտահրավերներին և ներկայացնել դրանց համարժեք լուծումներ: Իրավական յուրաքանչյուր ինստիտուտի նախատեսումն ու գոյությունը պետք է հետապնդեն հասարակության կյանքում օրինականության ապահովման, հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության և սոցիալական արդարության վերականգնման նպատակներ: Այս առումով արդի ժամանակշրջանում մեծ կարևորություն է ներկայացնում ապօրինի ձեռք բերված միջոցների վերադարձման կամ բռնազանձման գործընթացների ներդրման անհրաժեշտությունը՝ որպես կոռուպցիայի դեմ պայքարի արդյունավետ և արդիական միջոց:

Յուրաքանչյուր պետության զարգացման և տնտեսական առաջընթացի համար կարևոր նշանակություն ունի պետությանը պատկանող սեփականությունը զավթելու, աօրինի կարգով միջոցներ կուտակելու մեխանիզմների կանխումը, որի ապահովման համար առանցքային նշանակություն ունեն համարժեք իրավական ինստիտուտների ներդրումն ու դրանց արդյունավետ գործարկումը:

¹ ՀՀ գլխավոր դատախազության պաշտոնական կայք, <https://www.prosecutor.am/article/4371>, 29.11.2023, 13:26:

Դեռևս 2003 թվականին ընդունված ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիայի շրջանակներում ընդգծվել է, որ «անձնական հարստության ապօրինի ձեռքբերումը կարող է ուղղակիորեն վնաս հասցնել ժողովրդավարական ինստիտուտներին, ազգային տնտեսություններին և օրենքի գերակայությանը, ուստի պետք է վճռական լինել ապօրինի ձեռք բերված արժեքների փոխանցումներն ավելի արդյունավետ ձևով կանխարգելելու, հայտնաբերելու և խափանելու ու արժեքների վերադարձման ուղղությամբ»¹:

Վերոգրյալ նկատառումների հաշվառմամբ ապօրինի միջոցների բացահայտման և արդյունավետ կերպով բռնագանձում իրականացնելու համար առաջադրվում է առանց մեղադրական դատավճռի ակտիվների բռնագանձման իրավական գործիքակազմի ներդրման անհրաժեշտությունը, որի նպատակը ապօրինի, չհիմնավորված եկամուտներով ձեռք բերված գույքի բռնագանձումն է:

Իրավական այս հնարավորության գործադրման վերաբերյալ առկա են մի շարք միջազգային իրավական ակտեր², սակայն միայն դրանց գոյությունը բավարար չէ յուրաքանչյուր պետության կազմում այդպիսի դեպքերի դեմ պայքարն արդյունավետ իրականացնելու համար: Ըստ այդմ, առաջ է գալիս համանման ինստիտուտների կիրառման պայմանների, կարգի և առանձնահատկությունների վերաբերյալ օրենսդրական կարգավորումների նախատեսման անհրաժեշտություն: Այս առումով գտնում ենք, որ ակտիվների բռնագանձման իրավական ինստիտուտի էության և հետապնդած նպատակների բացահայտումը մեծ կարևորություն ունի ոչ միայն համապատասխան իրավակարգավորումների առանձնահատկությունները և դրանցում առկա հիմնախնդիրները բացահայտելու, այլև կոռուպցիայի դեմ պայքարն առավել արդյունավետ և առարկայական դարձնելու առումներով:

Սույն ուսումնասիրության նպատակն ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման իրավական ինստիտուտի սահմանադրաիրավական հիմնախնդիրների բացահայտումն է, որի իրագործման նկատառումներից ելնելով՝ իրականացրել ենք ինչպես առանց մեղադրական դատավճռի ակտիվների բռնագանձման ինստիտուտի էության բացահայտում, այնպես էլ << իրավական համակարգում ներդրված ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման գործիքակազմի սահմանադրականության դիտարկում սեփականության իրավունքի պաշտպանության և իրավական որոշակիության սկզբունքի երաշխավորման համատեքստում:

Ուսումնասիրության իրականացման շրջանակներում կիրառվել են գիտական ուսումնասիրության ինչպես ընդհանուր մեթոդները՝ տրամաբանական, քննադատական, վերլուծական, համակարգային-կառուցվածքային, այնպես էլ մասնավոր մեթոդները՝ ձևական-տրամաբանական, իրավական նորմերի քերականական, տրամաբանական և համակարգային մեկնաբանման մեթոդները:

1. Առանց մեղադրական դատավճռի ակտիվների բռնագանձման ինստիտուտի էությունը

Առանց մեղադրական դատավճռի ակտիվների բռնագանձման հայեցակարգն առաջ է եկել շատ վաղուց և հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ եթե «ինչ-որ բան» խախտում է օրենքը, այն կարող է բռնագրավվել հօգուտ պետության³:

¹ ՄԱԿ-ի կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիա (2003 թ.):

² ՄԱԿ-ի կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիա (2003 թ.), Եվրոպայի խորհրդի «Հանցավոր ձևապարհով ստացված եկամուտների լվացման, հետախուզման, առգրավման ու բռնագրավման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիա (2005 թ.), Resolution 2218, Fighting organised crime by facilitating the confiscation of illegal assets, adopted by the Parliamentary Assembly on 26 April 2018 (17th Sitting):

³ Stolen asset recovery : a good practices guide for non-conviction based asset forfeiture /Theodore S. Greenberg, Linda M. Samuel, Wingate Grant, Larissa Gray, էջ 18:

Առանց մեղադրական դատավճռի ակտիվների բռնագանձումն արդյունավետ միջոց է այն իրավիճակներում, երբ մահվան, անհայտ բացակայող ճանաչվելու, վաղեմության ժամկետները լրացած լինելու և քրեական հետապնդումը բացառող այլ հանգամանքների առկայության դեպքում անհնար է դառնում ոչ օրինական եկամուտների բռնագանձումը քրեադատավարական կարգով: Այսինքն իրավական այս հնարավորությունը նախատեսված է լուծելու բոլոր այն խնդիրները, որոնք օբյեկտիվ իրողությունների արդյունքում անհնարին են դարձնում ոչ օրինական եկամուտների և դրանցով ձեռք բերված գույքի բռնագանձման գործընթացը:

«Ընդհանուր առմամբ, ապօրինի հարստացման կամ քաղաքացիական բռնագրավման մասին օրենքների հիմնական նպատակը կոռուպցիայի դեմ պայքարն է»: «Կոռուպցիայի միջոցով հափշտակված ակտիվների գոյությունը շարունակում է մնալ իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչների առջև ծառայած ամենամեծ մարտահրավերներից մեկը, քանի որ նրանք փորձում են օրինականացնել զրկել ապօրինի գործունեությունից ստացված եկամուտներից և վերադարձնել այդ ակտիվներն իրենց նախնական սեփականատերերին կամ փոխհատուցել տուժածներին»²:

«Առանց մեղադրական դատավճռի ակտիվների բռնագանձումը, որը նաև կոչվում է «քաղաքացիական բռնագանձում», «in-rem բռնագանձում» կամ «օբյեկտիվ բռնագանձում», գործողություն է հենց ակտիվի դեմ, ոչ թե անհատի»³:

Սրանք կարևոր չափանիշներ են ոչ միայն քաղաքացիական և քրեական կարգով գույքի բռնագանձման ինստիտուտների տարբերակման, այլև առանց մեղադրական դատավճռի գույքի բռնագանձման ինստիտուտի էության բացահայտման և դրա վերաբերյալ առկա օրենսդրական կարգավորումների համարժեք մեկնաբանման ու կիրառման առումներով:

«Ստացվում է, որ այս ինստիտուտը կարգավորող նորմերի վերջնական և գերակա նպատակը հանդիսանում է ապօրինի ճանապարհով ձեռք բերված գույքի տնտեսական շրջանառությունից դուրսբերումը, դրա՝ պետության տնտեսական շահերին ծառայեցնելը»⁴: Այսինքն ինստիտուտի գործադրմանն ուղղված իրավակարգավորումները պետք է ձևակերպվեն, մեկնաբանվեն և կիրառվեն այնպես, որ չխեղաթյուրեն ինստիտուտի առջև դրված հիմնական նպատակը, այն է՝ ոչ օրինական եկամուտների բացահայտումն ու դրանցով ձեռք բերված գույքի բռնագանձումը:

«Օրենքի գերակայության և մարդու իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտ երաշխիքների առկայության դեպքում առանց մեղադրական դատավճռի ակտիվների բռնագրավումը կարող է դառնալ հակակոռուպցիոն կարևոր գործիք»⁵: Ուստի այս հարցում չափազանց կարևոր դերակատարում են ձեռք բերում ինչպես տվյալ ինստիտուտի կարգավորմանն ուղղված իրավանորմերի հստակությունն ու որոշակիությունը, այնպես էլ սեփականության իրավունքի միջամտության համար ընտրված միջոցների պիտանիությունն ու անհրաժեշտությունը նախանշված նպատակների իրացվելիության համատեքստում:

¹ Venice Commission, CDL-AD(2022)029, Republic of Moldova - Joint amicus curiae Brief of the Venice Commission and the OSCE/ODIHR relating to the offence of illicit enrichment, adopted by the Venice Commission at its 132nd Plenary session (Venice, 21-22 October 2022), para. 9.

² Transparency International Anti-Corruption Helpdesk Answer, Non-conviction-based confiscation as an alternative tool to asset recovery, January 2022, էջ 2:

³ Stolen asset recovery: a good practices guide for non-conviction based asset forfeiture /Theodore S. Greenberg, Linda M. Samuel, Wingate Grant, Larissa Gray, էջ 14:

⁴ **Մարգարյան Ս.**, Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթի քաղաքացիադատավարական բնույթը// Օրինականություն, N122, Երևան, 2021, էջ 33:

⁵ **Guilherme F.**, Non-conviction-based confiscation as an alternative tool to asset recovery, Lessons and concerns from the developing world, Transparency International Anti-Corruption Helpdesk Answer, 2022, էջ 2:

2. Իրավական որոշակիության խնդիրը դիտարկվող օրենքում

«Իրավական համակարգը սկզբունքորեն պետք է բացառի իրավակարգավորման այնպիսի երևույթ, ինչպիսին է թերի ու տարակարծությունների տեղիք տվող, ինչպես նաև հակասական իրավական ակտերի ընդունումը»¹: Ընդ որում, կարևոր է ոչ միայն իրավակարգավորման որոշակիության և հստակության երաշխավորումը, այլև իրավակիրառ պրակտիկայում դրա մեկնաբանման իրավասություն ունեցող սուբյեկտների կողմից նորմի որոշակիության ապահովմանն ուղղված համարժեք քայլերի ձեռնարկումը²: Իրավական որոշակիության պահանջը բխում է ինչպես Սահմանադրության 1-ին հոդվածում ամրագրված իրավական պետության գաղափարից, այնպես էլ իր ուղղակի ամրագրումն է ստացել Սահմանադրության 79-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ «հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ»:

Սահմանադրական դատարանն իր մի շարք որոշումներով անդրադարձել է իրավական որոշակիության սկզբունքին՝ արտահայտելով իրավական դիրքորոշում առ այն, որ «օրենսդրության մեջ օգտագործվող հասկացությունները պետք է լինեն հստակ, որոշակի և չհանգեցնեն տարաբնույթ մեկնաբանությունների կամ շփոթության»³, «առավել ևս իրավունքի գերակայության սկզբունքի որդեգրման շրջանակներում օրենքում ամրագրված իրավակարգավորումները պետք է անձի համար կանխատեսելի դարձնեն իր իրավաչափ ակնկալիքները: Բացի դրանից, իրավական որոշակիության սկզբունքը, լինելով իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներից մեկը, ենթադրում է նաև, որ իրավահարաբերությունների բոլոր սուբյեկտների, այդ թվում՝ իշխանության կրողի գործողությունները պետք է լինեն կանխատեսելի ու իրավաչափ»⁴:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարևոր ենք համարում ընդգծել, որ իրավական որոշակիության պահանջը երբևէ չի կարող մեկնաբանվել այնպես, որ հանգեցնի հասկացություններով և սահմանումներով ծանրաբեռնված կամ քարացած օրենսդրական կարգավորումների գոյությանը, սակայն յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում, հատկապես իրավունքների և ազատությունների սահմանափակում նախատեսող իրավակարգավորումների պայմաններում պետք է ապահովվել բավարար որոշակիություն և կանխատեսելիություն, որպեսզի երաշխավորվի կամայականությունների դրսևորման անհնարինությունը: Այսինքն, բոլոր այն դեպքերում, երբ դժվար կամ անհնարին է նախատեսել կոնկրետ ձևակերպումների հասկացությունները կամ թվարկել դրանց սպառիչ ցանկը, օրենքը պետք է նախատեսի այն չափանիշները, որոնց գնահատման արդյունքում յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում իրավասու մարմնի գործողություններն ու դրանց հետևանքները կլինեն կանխատեսելի, և կամայականությունների դրսևորման հնարավորություններն ի չիք կդառնան:

Հարկ է նշել, որ «առանց մեղադրական դատավճռի ակտիվների բռնագանձման մեխանիզմի կիրառման հարցում ևս կարևորվում է ապացույցների և ընթացա-

¹ **Ղանիեյան Գ.**, Իրավական որոշակիության, իրավունքի անալոգիայի (համանմանության) և իրավական ակտի մեկնաբանության փոխհարաբերության արդի հիմնախնդիրները// «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», Երևան, 2016, № 2 (20), էջ 3:

² Սա մի դեպքում կարող է լինել համապատասխան մեկնաբանության միջոցով իրավանորմի բովանդակությունը հստակեցնելը, մյուս կողմից նախորդ գործառույթի կիրառման անհնարինության դեպքում այդ խնդրով իրավասու մարմնին դիմելը, օրինակ՝ իրավանորմի անորոշության խնդրով ՀՀ սահմանադրական դատարան դիմելը:

³ ՍԴՈ-1176, 02.12.2014 թ.:

⁴ ՍԴՈ-1213, 09.06.2015 թ.:

կարգային կանոնների վերաբերյալ հստակ և հատուկ առանձնահատկությունների նախատեսումը, որոնք կապահովեն այդ ոլորտում գործող իրավակարգավորումների կիրառման միատեսակությունը և կնվազեցնեն օրենսդրորեն նախանշված նպատակներից շեղվելու վտանգները»¹:

Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթը սկսվում է հայց հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրություն սկսելու վերաբերյալ որոշման կայացմամբ, այսինքն՝ այս գործընթացի օրինականության ապահովման հարցում չափազանց կարևոր նշանակություն ունեն հենց ուսումնասիրություն սկսելու հիմքերի հայտնաբերումը և այդ գործընթացը հնարավորինս որոշակի, կանխատեսելի և կամայականություններից զերծ պահելու հանգամանքը: Այս առումով կարևոր դերակատարում է ձեռք բերում հայց հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրությանը վերաբերող օրենսդրական կարգավորումների դիտարկումը:

Օրենքի 4-րդ հոդվածը նախատեսում է, թե որ դեպքերում է իրավասու մարմինը սկսում ուսումնասիրություն՝ մասնավորապես նշելով, որ նույն օրենքով նախատեսված հանցանքներից որևէ մեկի առնչությամբ մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազը, իսկ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքներով հայտնաբերված տվյալների առնչությամբ համապատասխան միջոցառումներն իրականացրած մարմինը պարտավոր են ուսումնասիրություն սկսելու հիմքերի առկայության մասին իրենց հայտնի դառնալու պահից՝ տասնօրյա ժամկետում այդ մասին տեղեկացնել իրավասու մարմնին և փոխանցել այն բոլոր փաստաթղթերը և տվյալները, որոնք կարող են վերաբերել ուսումնասիրություն սկսելու հիմքերին:

Նույն հոդվածով նշվում է նաև, որ Իրավասու մարմինը սկսում է ուսումնասիրություն ներկայացված նյութերի հիման վրա կամ սեփական նախաձեռնությամբ, եթե՝

1) առկա է ուսումնասիրություն սկսելու՝ նույն օրենքով նախատեսված հիմքերից առնվազն մեկը, և

2) առկա են բավարար հիմքեր՝ ենթադրելու, որ ուսումնասիրությամբ հայտնաբերվելիք ապօրինի ծագում ունեցող գույքն իր շուկայական արժեքով կարող է գերազանցել 50 միլիոն դրամը:

Օրենքի վերոնշյալ կարգավորումների արդյունքում հայց հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրության գործընթացի վերաբերյալ ամբողջական պատկերացում ձևավորելու համար խիստ անհրաժեշտ է դառնում «Ուսումնասիրություն սկսելու հիմքերը» վերտառությամբ հոդվածի բովանդակության բացահայտումը, քանի որ հոդվածի վերտառությունը հույս է ներշնչում հիմքերին ծանոթանալու առումով: Ավելին, «Ուսումնասիրություն սկսելու հիմքերը» վերտառությամբ 5-րդ հոդվածի բովանդակությունն առաջին հայացքից տպավորություն է ստեղծում, որ բավականին մանրամասն ներկայացված են ուսումնասիրություն սկսելու հիմքերը, սակայն երբ դրանց համադրված վերլուծության արդյունքում փորձում ենք վեր հանել ուսումնասիրության հիմքերը, հասկանում ենք, որ մի քանի կետից բաղկացած հիմքերի թվարկման շարքն ունի մեկ բովանդակություն, այն է՝ **«առկա են բավարար հիմքեր՝ կասկածելու, որ անձին կամ իր հետ փոխկապակցված անձին պատկանում է ապօրինի ծագում ունեցող գույք»**: Այս առումով հարց է առաջանում՝ իսկ որո՞նք են այդ *բավարար* հիմքերը կամ գոնե դրանց գնահատման չափանիշները: Արդյո՞ք չափազանց անորոշ և վերացական չէ *«առկա են բավարար հիմքեր»* ձևակերպումը, և ինչպե՞ս պետք է անձը կանխատեսի, թե այդ ո՞ր հիմքերն են բավարար գնահատվելու իրավասու մարմնի կողմից, և որո՞նք են համարվելու ոչ բավարար գույքը ապօրինի ծագում ունեցող համարելու համար:

¹ Stolen asset recovery: a good practices guide for non-conviction based asset forfeiture /Theodore S. Greenberg, Linda M. Samuel, Wingate Grant, Larissa Gray, էջ 34:

Ավելին, խնդիրը ոչ միայն անձի համար կարող է առաջացնել խնդիրներ, այլ նաև հենց իրավասու մարմնի, քանի որ ուսումնասիրություն իրականացնող իրավասու սուբյեկտը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում չունի գնահատման համարժեք չափանիշներ, որոնցով կարողանա կողմնորոշվել գույքը ապօրինի ծագում ունեցող համարելու կամ չհամարելու համար: Սա կարող է հանգեցնել կամայականությունների դրսևորման լրջագույն խնդրի, որպիսի գործընթացը հղի է, ի թիվս այլնի, նաև կոռուպցիոն վտանգներով՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործընթացը վերածելով նոր կոռուպցիայի:

Հաշվի առնել այն իրողությունը, որ օրենքում օգտագործվող բոլոր ձևակերպումների բովանդակությունը բացահայտելը մի շարք դեպքերում կարող է իրատեսական և հնարավոր չլինել, կարևոր ենք համարում ընդգծել, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ այդ ձևակերպումները հիմք են հանդիսանալու որևէ հիմնարար իրավունքի սահմանափակման համար, այդ ձևակերպումների բովանդակությունը հստակ ներկայացնելու անհնարինության դեպքում պետք է ներկայացվեն դրանք գնահատելու հստակ չափանիշները: Մասնավորապես, «բավարար հիմքեր կան կասկածելու» ձևակերպման բովանդակությունն ամբողջական բացահայտելու համար առավել արդյունավետ կլինե՞ր օրենսդրորեն նախատեսել, թե ինչ չափանիշների հաշվառմամբ է իրավասու մարմինը գոյություն ունեցող հիմքերը համարելու բավարար: Այս մեխանիզմը էապես կնպաստի ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթի նախաձեռնման գործընթացի որոշակիության ու կանխատեսելիության ապահովմանը, ինչն առանցքային նշանակություն ունի ինչպես իրավասու մարմնի գործունեության օրինականության ապահովման, այնպես էլ այդ վարույթի գործընթացում ներգրավված անձանց իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանության համար:

Այս առումով կարող է հակափաստարկ ներկայացվել առ այն, որ Օրենքի 7-րդ հոդվածով սահմանվում են ուսումնասիրության սահմանները, սակայն, միևնույնն է, օրենքը կրկին չի պատասխանում այն հարցին, թե այդ սահմանների մեջ մտնող հարցերը ինչ չափանիշներով պետք է գնահատվեն բավարար կամ ոչ բավարար:

Ստացվում է, որ խիստ անորոշ և կամայական օրենսդրական կարգավորման գործադրմամբ միջամտություն է կիրառվում անձի սեփականության իրավունքի նկատմամբ, որպիսի պարագայում չեն բացառվում սեփականության իրավունքի ոչ իրավաչափ սահմանափակման դեպքերը:

Ուսումնասիրության արդյունքների նախնական ամփոփմամբ կայացվում է որոշում կա՛մ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթը դադարեցնելու մասին, կա՛մ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի հարուցման ուղղությամբ միջոցներ ձեռնարկելու մասին¹: Այս առումով ևս հետաքրքիր է, որ օրենսդիրը օգտագործում է «*եթե առկա են բավարար հիմքեր՝ ենթադրելու, որ անձին պատկանում է ապօրինի ծագում ունեցող գույք*» ձևակերպումը, սակայն օրենսդրական մակարդակով չի բացահայտվում, թե ինչ չափանիշների լույսի ներքո է գնահատվում այդ հիմքերի բավարար լինելու կամ չլինելու հանգամանքը: Այս անորոշության արդյունքում չեն բացառվում իրավիճակները, որ նույն կամ նմանատիպ հիմքերի առկայության դեպքում իրավասու մարմինը մի դեպքում կարող է դրանք համարել բավարար հայցի հարուցման համար, մեկ այլ դեպքում՝ ոչ: Կարծում ենք՝ նշյալ մոտեցման իրականացման հավանականությունը քիչ չէ, քանի որ հենց իրավասու մարմնի կողմից կիրառման ենթակա օրենսդրությունն է թույլ տալիս նման հնարավորություն: Մասնավորապես, եթե չկան չափանիշներ և գնահատման հստակ մեխանիզմներ, ապա յուրաքանչյուր հաջորդ գնահատում կարող է տարբերվել նախորդից՝ առաջացնելով անկանխատեսելի և խտրական իրավիճակ:

¹ ՀՀ օրենքը «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին», հոդված 13, ընդունված՝ 16.04.2020 թ., ՀՕ-240-Ն ՀՀ օրենքով:

3. Սեփականության իրավունքը և դիտարկվող ինստիտուտի էությունը

Ինչպես արդեն նշեցինք, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման ինստիտուտի նպատակը ոչ օրինական եկամուտներով ձեռք բերված գույքը բռնագանձելն է: Այս եզրահանգումը բխում է ոչ միայն դիտարկվող ինստիտուտի վերաբերյալ առկա տեսական մոտեցումներից, այլև հենց սույն ուսումնասիրության շրջանակներում գնահատման ենթակա «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի հիմնավորումից¹, ինչպես նաև օրենքի մի շարք կարգավորումների բովանդակությունից:

Մասնավորապես, Օրենքի «Օրենքում օգտագործվող հիմնական հասկացությունները» վերտառությամբ 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանվում է, որ ապօրինի ծագում ունեցող գույքն այն գույքն է, որի **ձեռքբերումը** չի հիմնավորվում օրինական եկամուտներով:

Օրենքի «Ուսումնասիրության սահմանները» վերտառությամբ 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով, որպես ուսումնասիրման ենթակա տվյալ, նշվում է նաև անձին պատկանող **գույքի ձեռքբերման** աղբյուրները: Գույքի ձեռքբերման պահի կարևորումը անուղղակիորեն բխում է նաև 7-րդ հոդվածով ամրագրված՝ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի վերաբերյալ կարգավորումներից, հատկապես ամրագրված ժամանակահատվածից ավելի վաղ ձեռք բերված ապօրինի ծագում ունեցող գույքի վերաբերյալ կարգավորումներից, քանի որ այս իրավական հնարավորության գործադրման համար օրենսդրորեն որպես պահանջ է ներկայացվում **գույքի ձեռքբերմանն առնչվող ապացույցների պահպանված լինելը**:

Օրենքի՝ «Շահագրգիռ անձանց ծանուցումը» վերտառությամբ 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ իրավասու մարմինը ծանուցում է անձին, որի **գույքի ծագման օրինականության առնչությամբ** իրականացվել է ուսումնասիրությունը: Սույն հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետով, որպես հայտարարագիր ներկայացվող տվյալ, նշվում է, ի թիվս այլնի, **գույք ձեռք բերելու գործարքները** և դրանց ֆինանսավորման աղբյուրները²:

Վերոնշյալ օրենսդրական կարգավորումների ներկայացումն ինքնանպատակ չէ, այն հստակ նպատակ է հետապնդում ընդգծելու այն իրողությունը, որ հենց դիտարկվող օրենքի կարգավորումներն են վկայում ուսումնասիրվող գույքի՝ ձեռքբերման պահի, հետևապես՝ ձեռքբերման պահին գոյություն ունեցող արժեքի կարևորման անհրաժեշտությունը: Մինչդեռ այս տրամաբանությունը չի գործում նույն օրենքի այլ կարգավորումների և դրանց մեկնաբանման ու կիրառման հարցերում: Մասնավորապես, Օրենքի 24-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում է, որ «ապօրինի ծագում ունեցող գույքը ենթակա է բռնագանձման, եթե ներկայացված ապացույցների գնահատմամբ դատարանը հանգում է հետևության, որ այդպիսի գույքի շուկայական արժեքը **հայցի ներկայացման պահին** գերազանցում է 50 միլիոն Հայաստանի Հանրապետության դրամը»:

Օրենքի վերոնշյալ կարգավորումը, մեր դիտարկմամբ, հակասության մեջ է գտնվում ինչպես ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման ինստիտուտի էության, այնպես էլ դիտարկվող օրենքի՝ վերոթվարկյալ կարգավորումների և գույքի՝ որպես անձին պատկանող սեփականության իրավունքի էության և այդ էության խախտման անթույլատրելիության սահմանադրական պահանջի հետ:

¹ Ըստ դիտարկվող օրենքի նախագծի հիմնավորման՝ Օրենքի նախագծի ընդունման արդյունքում ակնկալվում է կատարելագործել Հայաստանի Հանրապետությունում ապօրինի ձանապարհով ստացված գույքը տնտեսական շրջանառությունից հանելու օրենսդրական գործիքակազմը, ինչն ավելի արդյունավետ կդարձնի ֆինանսական հանցագործությունների կանխարգելումը:

² Օրենքում առկա են նմանատիպ այլ օրինակներ ևս:

Մասնավորապես, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման ինստիտուտի նախատեսման նպատակը հանգում է ոչ օրինական եկամուտների բացահայտմանը, ինչպես նաև այդ եկամուտներով ձեռք բերված գույքի բռնագանձմանը: Այսինքն՝ վարույթի նախաձեռնման և բռնագանձման նպատակը գույքի՝ ոչ օրինական եկամուտներով ձեռք բերված լինելն է, ուստի որպես ելակետ պետք է ընդունել այդ գույքի ձեռքբերման արժեքը: Հակառակ պարագայում թիրախավորվում են ոչ թե անձի՝ ոչ օրինական եկամուտները և դրանցով ձեռք բերված գույքը, այլ անձի սեփականությունը հայցի ներկայացման պահին: Մեր կողմից ներկայացված մոտեցումները հիմնավորվում են նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի այն դիրքորոշմամբ, որ «յուրաքանչյուր պարագայում պետք է հիմնավորվի և գնահատվի կապը գույքի բռնագանձմանը հանգեցնող ենթադրյալ հակաօրինական վարքագծի և դրա արդյունքում առաջացած գույքի միջև»¹:

Գտնում ենք, որ օրենսդրի որդեգրած մոտեցումը՝ հայցի ներկայացման պահին գույքի արժեքի հաշվառման առումով, չի կարող ծառայել ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման ինստիտուտի ներդրման նպատակներին, քանի որ, օրինակ, 10 տարի առաջ ձեռք բերված գույքի գինը հայցադիմում ներկայացնելու պահին կարող է ունենալ ձեռքբերման արժեքից անհամեմատ տարբերվող արժեք՝ ընդ որում, լինելով ինչպես 5-10 անգամ շատ, այնպես էլ նույնքան անգամ քիչ: Վերոգրյալի պարագայում ստացվում է՝ թիրախավորվում է Օրենքի իմաստով ապօրինի չհամարվող գույք:

Վերոնշյալի համատեքստում ստացվում է, որ անձի սեփականության իրավունքի սահմանափակումը տեղի է ունենում նաև խտրականության արգելման սկզբունքի խախտման պայմաններում, քանի որ անտեսելով գույքի ձեռքբերման արժեքը՝ մի դեպքում կարող են լինել անձինք, ովքեր իրապես ոչ օրինական եկամուտներով ձեռք են բերել գույք, որի արժեքը տարիների ընթացքում այնքան է նվազել, որ հայցի ներկայացման պահին չի բավարարում Օրենքով նշված շեմը, մյուս դեպքում կարող են լինել անձինք, ովքեր նույնիսկ եթե ոչ օրինական եկամուտներով են ձեռք բերել գույք, սակայն այդ եկամուտներն իրենց չափով չեն համապատասխանում Օրենքի 24-րդ հոդվածով նախատեսված շեմը, այսինքն՝ Օրենքի իմաստով չեն կարող բռնագանձվել որպես ապօրինի ծագում ունեցող գույք, մինչդեռ գույքի արժեքի բարձրացման արդյունքում հայցի ներկայացման պահին դրանք հատում են այդ շեմը և հայտնվում են ուսումնասիրության թիրախում: Այս իրավիճակը համահունչ է ոչ միայն խտրականության արգելման սկզբունքին, այլև ամբողջությամբ խաթարում է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման ինստիտուտի էությունը: Ստացվում է, որ պետք է թիրախավորվեն ոչ օրինական եկամուտները, որոնց չափի մասով օրենսդիրը որդեգրել է հստակ մոտեցում, մինչդեռ ընտրվել է այդ չափի կիրառման սխալ ժամանակահատված, ինչի արդյունքում մի շարք դեպքերում ներդրված ինստիտուտը չի ծառայում իր բուն նպատակին: Այս առումով առաջ է գալիս նաև սեփականության իրավունքին միջամտության համաչափության գնահատման անհրաժեշտություն, քանի որ ընտրված միջոցի, այն է՝ հայցի ուսումնասիրման պահին գույքի շուկայական արժեքի հաշվառման արդյունքում, չեն ապահովվում համաչափության սկզբունքի տարրեր հանդիսացող պիտանիության և անհրաժեշտության չափանիշները²: Մասնավորապես, գույքի արժեքը հայցի ներկայացման պահի դրությամբ գնահատելը որևէ կերպ չի կարող ծառայել օրենքի ընդունման, ինչպես նաև ոչ օրինական եկամուտներով ձեռք բերված գույքի բռնագանձման ինստիտուտի էությանն ու հետապնդող նպատակներին, ուստի այն պիտանի չէ, քանի որ ուղղված չէ ոչ օրինական եկամուտների չափի և դրանցով

¹ Todorov and others V. Bulgaria, 13.07.2021, §231:

² Համաչափության սկզբունքի մասին առավել մանրամասն տե՛ս Հովհաննիսյան Գ., Համաչափության սկզբունքը// Պետություն և իրավունք, N 1 (92), 2022, Երևան, էջեր 47-61:

ծեռք բերված գույքի բացահայտմանն ու բռնագանձմանը: Ընտրված միջոցի՝ ոչ պիտանի լինելու արդյունքում այլևս էական նշանակություն չունի դրա անհրաժեշտության չափանիշի գնահատումը:

Այս առումով, սակայն, չափազանց հետաքրքրական է օրենսդրի այն կրկին կամայական մոտեցումը, որ Օրենքի 20-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նշվում է, որ եթե ապօրինի ծագում ունեցող գույքը փոխանցվել է բարեխիղճ ձեռք բերողի, կամ այն անհնար է նույնականացնել, առանձնացնել կամ բռնագանձել, ապա դատարանի որոշմամբ համապատասխան պահանջի առկայության դեպքում պատասխանողից կարող է բռնագանձվել հայցի ներկայացման պահի դրությամբ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի շուկայական արժեքի, իսկ շուկայական արժեքի պարզման անհնարինության դեպքում՝ այդ գույքը ձեռք բերելու արժեքի չափով գումար: Այսինքն ստացվում է, որ անձի սեփականության իրավունքի սահմանափակման հարցում օրենսդիրը որդեգրել է յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում տարբերակների ընտրությունը ըստ հարմարավետության կատարելու սկզբունքը, ինչը, մեր դիտարկմամբ, անթույլատրելի է, քանի որ ստեղծում է խիստ անորոշ, անկանխատեսելի և կամայական իրավիճակ:

Եզրակացություն

Իրականացնելով կատարված ուսումնասիրության արդյունքների ամփոփում՝ անհրաժեշտ ենք համարում ներկայացնել մեր կողմից առաջադրվող հետևյալ եզրահանգումները.

- Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման ինստիտուտը կարող է ծառայել որպես կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործուն և արդյունավետ միջոց, եթե դրա գործադրմանն ուղղված իրավակարգավորումներն ունենան իրավական որոշակիության և հստակության բարձր մակարդակ, բացառեն կամայականությունների դրսևորման հնարավորությունները և իրավունքների անհամաչափ սահմանափակումները, որպեսզի կոռուպցիայի դեմ պայքարը չվերածվի նոր կոռուպցիայի:

- Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթի նախաձեռնման համար ուսումնասիրություն սկսելու հիմքերն ամրագրող կարգավորումներն ունեն հստակեցման և որոշակիացման կարիք, որպեսզի յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում իրավասու մարմինն ունենա օրենսդրորեն նախանշված չափանիշներ գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կասկածը **բավարար** գնահատելու համար:

- «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքի նպատակը ոչ օրինական եկամուտներով ձեռք բերված գույքի բռնագանձումն է, մինչդեռ այդ բռնագանձման հիմքում գույքի՝ ոչ թե ձեռքբերման, այլ հայցի ներկայացման պահի արժեքի հաշվառումը խաթարում է ինչպես առանց մեղադրական դատավճռի ակտիվների բռնագանձման ինստիտուտի էությունը, այնպես էլ «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքի ընդունման նպատակը՝ հանգեցնելով սեփականության իրավունքի ոչ իրավաչափ սահմանափակման:

- Կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործընթացում կարևորելով ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման ինստիտուտի դերը՝ բացառում ենք դրա գործադրման միջոցով սեփականության իրավունքին միջամտությունը խտրականության արգելման, իրավական որոշակիության և համաչափության սկզբունքների անտեսման ձևով:

Ամփոփագիր

Արդի ժամանակաշրջանում իրավական համակարգի առջև ծառայած լրջագույն խնդիրներից մեկը ոչ օրինական եկամուտների բացահայտումն է և դրանցով ձեռք բերված գույքի բռնագանձման մեխանիզմների ներդրումը: Առանց մեղադրական դատավճռի ակտիվների բռնագանձման ինստիտուտի ներդրման անհրաժեշտությունը բխում է կոռուպցիայի դեմ պայքարն առավել արդյունավետ իրականաց-

ներու նկատառումներից: Այս գործիքակազմի ներդրման ուղղությամբ հայ իրավական համակարգում նախատեսվեց ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման իրավական հնարավորության գործադրումը, որի գլխավոր նպատակը օրինական եկամուտներով չհիմնավորվող գույքի բռնագանձումն է՝ որպես կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործուն միջոց: Մինչդեռ այս հարցում կարևոր են ոչ միայն համապատասխան օրենսդրական կարգավորումների նախատեսումը, այլև այդ կարգավորումների սահմանադրականության երաշխավորումը: Այս արձանագրման համատեքստում սույն ուսումնասիրության շրջանակներում քննարկման առարկա են դարձել իրավական այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքով ամրագրված իրավակարգավորումների որոշակիության և հստակության, ինչպես նաև դրանց արդյունքում սահմանադրորեն երաշխավորված սեփականության իրավունքին միջամտության իրավաչափության հիմնահարցերը: Ուսումնասիրության շրջանակներում կարևորվել է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման ինստիտուտի ներդրման անհրաժեշտությունը՝ որպես կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործուն միջոց, մյուս կողմից արձանագրվել է այդ միջոցի գործադրման հնարավորությունը բացառապես իրավական որոշակիության, խտրականության արգելման և համաչափության սահմանադրական սկզբունքների հաշվառմամբ իրականացնելու անհրաժեշտությունը:

Բանալի բառեր – *կոռուպցիա, ապօրինի ծագում, քաղաքացիական բռնագանձում, գույքի բռնագանձում, սեփականության իրավունք, իրավական որոշակիություն, կամայականությունների բացառում:*

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ КОНФИСКАЦИИ ИМУЩЕСТВА, ИМЕЮЩЕГО НЕЗАКОННОЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ, В КОНТЕКСТЕ ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВ СОБСТВЕННОСТИ

Асмик Акобян

Соискатель кафедры конституционного права ЕГУ

hasmik.hakobyan@ysu.am

Orcid - 0000-0002-7014-9164

Абстракт

Одной из наиболее серьезных проблем, стоящих перед правовой системой в наше время, является выявление незаконных доходов и реализация механизмов конфискации приобретенного таким путем имущества. Необходимость введения института конфискации имущества без вердикта суда обусловлена соображениями осуществления более эффективной борьбы с коррупцией. В целях реализации данного инструмента в правовой системе Армении предусмотрена реализация юридической возможности конфискации имущества незаконного происхождения, основной целью которой является конфискация имущества, не обоснованного законными доходами, как эффективное средство борьбы с коррупцией. Между тем, в этом вопросе важно не только предусмотреть соответствующие законодательные нормы, но и гарантировать конституционность этих норм. В рамках данного исследования рассматриваются такие правовые вопросы, как определенность и ясность правовых норм, установленных Законом РА "О конфискации имущества, имеющего незаконное происхождение", а также проблемы возникающие в результате вмешательства в права собственности, гарантированные Конституцией. В рамках исследования была подчеркнута необходимость реализации института конфискации

имущества, имеющего незаконное происхождение, как эффективное средство борьбы с коррупцией, с другой стороны, была отмечена необходимость реализации возможности данной меры исключительно принимая во внимание конституционные принципы правовой определенности, запрета дискриминации и соразмерности.

Ключевые слова – *коррупция; незаконное происхождение; гражданская конфискация; конфискация имущества; права собственности; правовая определенность; исключение произвола.*

SOME PROBLEMS OF CONFISCATION OF PROPERTY OF ILLICIT ORIGIN IN THE CONTEXT OF RESTRICTION OF PROPERTY RIGHTS

Hasmik Hakobyan

PhD applicant at the YSU Chair of Constitutional law

hasmik.hakobyan@ysu.am

Orcid - 0000-0002-7014-9164

Abstract

One of the most serious problems facing the legal system in modern times is the detection of illicit income and the implementation of confiscation mechanisms of the property acquired with it. The need to introduce the institution of confiscation of assets without a conviction stems from the considerations of more effective implementation of the fight against corruption. In order to implement this toolkit, the Armenian legal system provided for the implementation of the legal possibility of confiscation of property of illicit origin, the main purpose of which is the confiscation of property not justified by legal income as an effective means of fighting corruption. Meanwhile, in this matter, it is important not only to provide appropriate legislative regulations, but also to guarantee the constitutionality of these regulations. In the context of this report, within the framework of this study, such legal issues as the certainty and clarity of the legal regulations established by the RA Law "On confiscation of property of illicit origin", as well as the issues of interference with the constitutionally guaranteed property rights, were discussed. Within the framework of the study, the need to implement the institution of confiscation of illegally-sourced property as an effective means of combating corruption was highlighted, on the other hand, it was noted the need to implement the possibility of implementing this measure exclusively by taking into account the constitutional principles of legal certainty, prohibition of discrimination and proportionality.

Key words – *corruption; illicit origin; civil forfeiture; forfeiture of property; property rights; legal certainty; exclusion of arbitrariness.*